

Oeverzwaluwen in de Zwitterpolder

Hein Verkade en Rien Sluijs

In 2009 is het noordelijk deel van de Zwitterpolder in Noordwijkerhout geïnventariseerd op broedvogels volgens de BMP-methode. Hiervan staat een verslag in de Strandloper van maart 2010. Na vijf jaar werd het tijd om het hele gebied weer op dezelfde wijze te tellen, omdat de vogels van het agrarisch gebied onder druk staan. De resultaten hiervan verschijnen in de Strandloper van maart 2015.

Verrassend was de vondst van een nestplaats van een paartje Oeverzwaluwen, een zeldzame broedvogel in onze regio. De nestplaats bood een unieke gelegenheid om het hele broedproces te volgen en de nestplaats zelf te onderzoeken. Dit is een verhaal op zichzelf geworden.

Historie

In het verleden waren Oeverzwaluwen vooral te vinden langs de Grote Rivieren. Door afslag van de oevers waren hier geschikte broedplaatsen voorhanden. In het bedrijvige Nederland kwamen later ook andere geschikte locaties beschikbaar. Door grootschalige wegeaanleg en nieuwbouwprojecten ontstonden vaak tijdelijke zanddepots die graag als alternatieve broedplaats werden benut. Van recenter datum zijn de kunstmatige, vaak betonnen, wanden met voorgeboorde gaten waar de soort graag gebruik van maakt. Deze wanden worden vaak opgericht op plekken waar een zanddepot met de daarin gevestigde kolonie eerst werd afgegraven.

Na de Tweede Wereldoorlog broedden er enkele tienduizenden paartjes in ons land. Daarna zette een gestage daling in, tot een dieptepunt werd bereikt in 1985. Slechts 3000 paartjes waren er over van de voorheen florierende populatie. De oorzaak hiervan was tweeledig.

In Nederland werden in de jaren zestig en zeventig veel natuurlijke beken en rivieren gekanaliseerd, waardoor broedgelegenheid verloren ging. Nog veel dramatischer was de ontwikkeling in hun belangrijkste overwinteringsgebied de Sahel. Voedselgebrek door extreme droogte in de jaren zeventig en tachtig zorgden voor een massale sterfte onder de Oeverzwaluwen. Toename volgde in de jaren daarna doordat de regenval in het overwinteringsgebied weer toenam en er hier inmiddels steeds meer kunstwanden voor hen werden opgericht. Sovon schatte het aantal broedparen in 2011 op 33.000-38.000 paar voor heel Nederland.

In de Bollenstreek, en met name in ons werkgebied Noordwijk en Noordwijkerhout, hebben we van al deze ontwikkelingen nauwelijks iets gemerkt. Je kunt zijn status het best omschrijven als 'zeer toevallige broedvogel'. De belangrijkste verklaring hiervoor is het ontbreken van natuurlijke steile oevers. Hij moet het hier hebben van tijdelijke zandhopen en dergelijke.

We moeten ver terug in de tijd om broedpogingen van Oeverzwaluwen tegen te komen. Ruim veertig jaar geleden gebeurde dat voor het laatst in de Noordzijdepolder, ten noorden van Noordwijk.

Er hadden zich 14 paartjes gevestigd in een zandhoop. Het mislukte helaas doordat deze hoop met vogels en al midden in het broedseizoen werd afgegraven.

We moeten nog veel verder terug in de tijd om met zekerheid geslaagde broedgevallen tegen te komen. Rond 1920 (bijna 100 jaar geleden!) maakte Jan Verweij melding van een flinke kolonie in een zandhoop langs de Boerenburgerweg in Noordwijk-Binnen.

In 2014 ging het weer mis. In een tijdelijk zanddepot langs de Elsgesteerweg vestigden zich in het voorjaar een aantal paartjes. Net als in 1972 mislukte het experiment doordat de hoop al na enkele dagen was verdwenen. De Oeverzwaluw en onze regio, het lijkt een onmogelijke combinatie.....

De baggerhoop langs de Zanderijvaart met daarachter de schuren van van Eeden

Zwitterpolder

In 2009 is de Zwitterpolder en Oud-Leeuwenhorst door ons geïnventariseerd op broedvogels. Met name wat betreft de watervogels werden nogal wat veranderingen in de broedvogelstand verwacht, omdat alle sloten in het gebied in de winter van 2013/2014 flink waren uitgebaggerd. Ook de Zanderijvaart midden in ons telgebied werd uitgediept. Deze brede sloot loopt van de Gooweg ter hoogte van college Leeuwenhorst naar de Leidsevaart. Op het land van de familie van Eeden bleef

Volwassen vogel vliegt het nest uit

tot in het voorjaar een hoop bagger van tientallen meters lengte en een hoogte van 1.80 meter liggen langs de vaart.

Er was een afspraak met het Hoogheemraadschap dat de bagger na het bollenseizoen als ophoging over het naastgelegen land zou worden verspreid. Wij graptten dat het misschien wel een mooi plekje voor een broedende IJsvogel zou kunnen worden....

Op 2 juni staat de telling van de Gele Kwikstaarten in het bollenland op het programma. Dit lukt prima, maar al gauw wordt de aandacht getrokken door een Oeverzwaluw die rond de baggerhopen cirkelt. De hele hoop wordt afgespeurd maar resulteert in geen enkele aanwijzing voor een broedpoging.

Vast een zwerver, want Oeverzwaluwen zijn pioniers, die steeds op zoek zijn naar nieuwe mogelijkheden.

Dat wordt anders als er op 9 juni ineens twee vogels rondvliegen. Dan maar weer de hele wand langslopen en nu is het raak! Halverwege wordt aan de landzijde van de hoop een holte gevonden die zeer waarschijnlijk door Oeverzwaluwen is gegraven. 's Middags gaan we posten, want we willen het natuurlijk zeker weten. Op ruime afstand houden we de mogelijke nestplaats in de gaten en na een halfuurtje volgt de beloning. Er vliegt een Oeverzwaluw naar binnen. Met de historie in het achterhoofd is een succesvolle afloop van het broedgeval het eerste waar je aan denkt op zo'n moment. Dus halen we Rutger van Eeden erbij en laten trots de broedplaats zien. We vertellen het hele verhaal en hij is direct bereid de hoop te laten liggen tot na het uitvliegen van de jongen.

de nestingang zitten en rond het nest 'spelen'. We kunnen haast niet wachten tot het zover is. Dat er jongen zijn is inmiddels zeker, want steeds vaker komt een ouder met een keurig wit pakketje uitwerpselen naar buiten. Inmiddels vliegen er soms tot vier vogels rond de nestplaats. Het is bekend dat er vaak vervolglegels zijn die met een andere partner worden

We spreken af het verder helemaal stil te houden, want de nestplaats zit op ooghoogte langs het pad. We besluiten het broedproces zoveel mogelijk te gaan volgen, maar wel op gepaste afstand met behulp van een telescoop, om verstoring te voorkomen. Ook foto's worden door de telescoop genomen.

Tot 23 juni is er steeds één oudervogel in de lucht, die het nest maar eens in de twintig minuten tot een half uur bezoekt. Daarna neemt de frequentie toe tot eens in de zeven tot tien minuten en op 28 juni zijn er voor het eerst weer twee vogels in de lucht. Soms gaat een oudervogel een poosje voor de nestingang zitten. Er wordt vooral gefoerageerd op zo'n vijf tot tien meter boven het

bollenland, voor de nestingang die op het zuidwesten ligt. Voordat een oudervogel de nestpijp binnenvliegt, wordt er vele malen voorlangs en overheen gevlogen. De vogels mengen zich nauwelijks met de Boerenzwaluwen, waarvan er in de bollenschuur van van Eeden elf paartjes broeden. Die richten zich meer op de insecten boven de slotjes.

De Oeverzwaluwen bezoeken het nest steeds vaker en blijven soms maar vijf seconden binnen. Het lijkt erop dat er jongen zijn. In de boeken staat beschreven dat jonge Oeverzwaluwen dagenlang voor het uitvliegen in

Oudervogel verlaat het nest met een wit pakketje uitwerpselen

de nestingang zitten en rond het nest 'spelen'. We kunnen haast niet wachten tot het zover is. Dat er jongen zijn is inmiddels zeker, want steeds vaker komt een ouder met een keurig wit pakketje uitwerpselen naar buiten. Inmiddels vliegen er soms tot vier vogels rond de nestplaats. Het is bekend dat er vaak vervolglegels zijn die met een andere partner worden

uitgevoerd. Regelmatig vliegen er vogels rakelings langs de nestingang waar nog steeds niets te zien is.

Op 10 juli is het dan zover. Drie jonge vogels verdringen elkaar in de nestingang! Een high five beklinkt het lange wachten. Voor het eerst in bijna 100 jaar een geslaagd broedgeval van Oeverzwaluwen in ons werkgebied! De dagen erna zijn de jongen in en rond de nestingang te zien en soms volgen ze hun ouders als volleerde vliegers. Er is dus opvallend genoeg geen zichtbaar verschil in vlieggedrag. Er verschijnen maximaal vier jongen tegelijk in de nestingang.

Jonge Oeverzwaluwen kijken nieuwsgierig naar buiten

Zij zijn nogal verschillend van kleur en tekening. Toch kunnen er nog meer jongen zijn grootgebracht want een legsel bestaat doorgaans uit vier tot zes eitjes. Tot 16 juli zitten en vliegen er steeds jongen rond de nestingang. Een nieuwsgierige Huismus die een kijkje komt nemen zorgt voor paniek. De jongen deinzen terug in de nestpijp en blijven zeker twintig minuten uit beeld. Uitgaande van 16 juli als uitvliegdatum kan met behulp van de broedduur worden teruggerekend dat het eerste eitje ergens rond 10 juni gelegd moet zijn.

Inmiddels wordt het de hoogste tijd om de baggerhopen te verspreiden over het land. Dit ligt al een paar weken braak na het rooien van de bollen.

Nestpijp uitgegraven

Oeverzwaluwen hebben vaak een tweede broedsel en dus wordt met van Eeden afgesproken de hopen voorlopig tot enkele meters naast het nest af te graven. Met rood-witte stokken markeren we de nestplaats. Na 17 juli wordt echter geen enkele vogel meer waargenomen en het is vrijwel zeker niet tot een vervolglegsel gekomen. Na overleg wordt de zandhoop op 24 juli helemaal afgegraven. Afgesproken wordt dat wij vlak daarvoor de nestplaats zelf uitgegraven om dit op te kunnen meten en te zien waaruit het nest is opgebouwd. Een unieke kans.

Vlak voor de dragline uit gaan we gewapend met rolmaat, schep, troffel en fototoestel aan het werk. Laagje voor laagje graven we de hoop af tot de nestpijp zichtbaar wordt. De ingang zit op 1.30 meter vanaf de grond en is

licht ovaal, 10 cm hoog en 9 cm breed. De onderzijde is duidelijk weggesleten door de vele nestbezoeken en de wachtende jongen. De diepte van de nestpijp inclusief nestholte is 74 cm. Deze lengte valt binnen de gebruikelijke marge van 46 tot 90 cm. De nestholte zelf is met 13 x 13 cm duidelijk groter dan de gebruikelijke 4 tot 6 cm in doorsnede. De nestpijp ligt niet loodrecht op de ingang maar heeft een kleine afwijking van 17° naar rechts en loopt iets naar beneden.

Er komt een verrassend mooi nestje tevoorschijn zonder achtergebleven eitjes of dode jongen. De bodem van het nestje is opgebouwd uit strootjes, die van het nabijgelegen bollenland afkomstig zijn. De bekleding van de nestkom komt ons bekend voor.

We herkennen de kleurrijke donsveertjes uit de bonte pluimveeverzameling van de familie Wassenaar in het nabijgelegen Oud-Leeuwenhorst. Hetzelfde type donsveertjes vinden we ook in de nestjes van de Boerenzwaluwen in hun stallen.

Een half uur later is alle grond over het land verspreid en herinnert niets meer aan het succesvolle oeverzwaluwverhaal.....maar het verhaal is nog niet helemaal afgesloten.....

Nog meer

Het broedgeval in de Zwitterpolder is tot het eind toe bewust stil gehouden om verstoring te voorkomen. Natuurlijk kwamen verschillende mensen het toch weten. Zo wees Rutger van Eeden de medewerkers van het loonbedrijf dat de bollen kwam rooien op de nestplaats, zodat die ontzien kon worden. Toen wij hen spraken, vertelde een van hen dat hij ook zwaluwtjes had zien vliegen rond een zandhoop op het terrein van de Fa. Duijndam op het industrieterrein 's Gravendijk in Noordwijkerhout..... Natuurlijk namen we direct een kijkje en warempel, hier zaten ook Oeverzwaluwen! Deze zaten veilig achter een hoog hekwerk waardoor deze nestplaats wel bekend werd gemaakt. Uiteindelijk bleek er in twee nestholten daadwerkelijk te worden gebroed.

Het uitgegraven nestje

De timing was duidelijk later dan in de Zwetterpolder. Zouden hier enkele vogels opnieuw zijn gestart, na de verstoring in de Elsgeesterpolder? Jelle bracht de eigenaar op de hoogte en die heeft de nestplaats tot na het broedseizoen met rust gelaten.

Zo hebben maar liefst drie paartjes Oeverzwaluwen voor het eerst in bijna 100 jaar succesvol in ons werkgebied gebroed. Misschien moeten we er maar eens over nadenken ook hier op een geschikte plek een permanente oeverzwaluwwand op te richten.

Geraadpleegde werken:

Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001
Algemene en schaarse vogels van Nederland.
(Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV
Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

*Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings,
J.W. Vergeer, L. Ballering & C.L. Plate* 2013.
Broedvogels in Nederland in 2011. Sovon-rapport
2013/1. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Cramp S. & K.E.L. Simmons (red.) 1983. The birds of
the Western Palearctic, Vol. 5. Oxford University
Press.

van Dijk J., P.J. Spierenburg & H.J. van Stijn 2011.
Tussen tulpen en de zee. Vogels van de Duin- en
Bollenstreek. Vereniging voor Natuur- en Vogel-
bescherming Noordwijk, Noordwijk.

*Zwarts L., R.G. Bijlsma, J. van der Kamp & E.
Wymenga* 2009. Living on the edge: Wetlands and
birds in a changing Sahel. KNNV Publishing, Zeist,
The Netherlands.

Op weg naar de nestpijp

De baggerwal met de nestingang middenin